

Moraal en digitaal vermaak

De sociale constructie van digitaal gevaar in Nederland en de vs

Nasty, offensive jokes

If you thought the dirty jokes in the regular sections were bad, then you had better not read this section. This chapter contains the sickest, most offensive jokes I was sent.

A lot of people come here first, thinking that these jokes will be the best, because the others are 'clean' and not as good. That's not at all true; there are plenty of offensive, 'dirty' jokes in the other sections – none of this joke collection is censored or watered down for children. **In my opinion the funniest jokes are mostly in the other sections.** What you will find here are the jokes that cause certain types of people to get upset or complain, usually about political incorrectness or occasionally sickness. We isolate those jokes here so people can avoid reading them, not to create a 'here's the juicy stuff' section. (...)

If you are easily offended, STOP READING NOW.

If you are easily offended, STOP READING NOW.

If you are easily offended, STOP READING NOW.

If you are not easily offended, you should seriously consider stopping, too.

If you can't take a joke, however, why are you reading this archive?

(Waarschuwing bij *Best of RHF*: archief van de nieuwsgroep rec.humor.funny)

De korte geschiedenis van internet vertoont opvallende overeenkomsten met de geschiedenis van andere media als televisie, video, radio, telegraaf, telefoon of boekdrukkunst. Terwijl de experts hoopvolle verwachtingen uitspraken over de serieuze toepassingen van het nieuwe medium – zakelijke en commerciële toepassingen, politieke vernieuwing en bewustwording, wetenschappelijke communicatie, journalistieke vooruitgang, de emancipatie van achtergestelde groepen, nuttige toepassingen in het onderwijs – werd het medium omarmd door het publiek voor een aanzienlijk minder hooggestemde doelstelling: vermaak. De opkomst van het nieuwe medium leidde bovendien tot de ontwikkelingen van nieuwe vormen van vermaak en nieuwe varianten op oude

genres. Bij de opkomst van het internet, net als bij de opkomst van andere media, werden deze ontwikkelingen vaak met argwaan gadeslagen (Sutter 2000; Briggs & Burke 2001).

Vermaak is in de loop van de geschiedenis vaak geïnterpreteerd als een sociaal of moreel gevaar: een bedreiging voor de openbare orde, de stabiliteit van de maatschappij, en het morele, fysieke of psychische welzijn van de mensheid of van specifieke groepen. Vermaak heeft vaak te maken met grensoverschrijding: wat niet mag is leuk. Bovendien geeft het 'onserieuze' vermaaksdomein ruimte die mensen elders niet hebben: het is uitlaatklep, speelplaats, experimenteerruimte, maar ook een domein waarin kritiek en onvrede kan worden geuit.

Ook in het geval van internet zijn het de vermaaksaspecten die de grootste maatschappelijke onrust veroorzaken. De anonimiteit en moeizame regulering van het internet hebben ertoe geleid dat omstreden en zelfs illegale vormen van vermaak op internet floreren. Vooral vermaak waarbij seks een rol speelt, zoals (kinder)porno en chatten, heeft geleid tot de sensationele berichtgeving in de media en de roep om maatregelen die horen bij een 'morele paniek' (Baker 2001; Cohen 1973; Goode & Ben-Yehuda 1994) – in Nederland vrij mild van aard, in andere landen aanzienlijk heviger.

De openheid en interactiviteit van internet maakt dat niet alleen deze vormen van vermaak, maar ook het debat hierover floreert. Overal op het net zijn vaak verhitte discussies te vinden over de gevaren van racistische grappen, de bedreiging van huwelijk en gezin door pornografie en digitale kinderlokkers, de verslavende werking van chatten, gamen, gokken en zelfs on-line-aandelenhandel, toenemende sociale isolatie doordat iedereen alleen nog maar on-line communiceert en het verdwijnen van de grenzen tussen werkelijkheid en fictie in een virtuele wereld. In debatten en scheldpartijen, pamfletten en meldpunten, worden de gevaren van digitaal vermaak aan de kaak gesteld en gebagatelliseerd, besproken en bezworen.

Wat er gebeurt in deze discussies, noem ik hier *de sociale constructie van digitaal gevaar*. De gevaren van internetvermaak zijn sociaal bepaald – wat mensen gevaarlijk vinden is afhankelijk van sociale positie en omgeving – en worden sociaal gevormd. In sociale interacties op het net, maar ook 'in real life' worden de gevaren van internetvermaak afgewogen en besproken. In dit artikel bespreek ik discussies over twee vermaaksvormen op het net: over het relatief kleine domein van de etnische humor en het aanzienlijk spraakmakender domein van de cyberseks. Aan de hand hiervan bespreek ik de gevaren die mensen zien in internetvermaak. Hierbij ga ik steeds uitgebreid in op discussies op het Nederlandstalige deel van het net, en vergelijk dit met de manier waarop

discussies zijn gevoerd op het Engelstalige (overwegend Amerikaans-georiënteerde) deel van het net.

Internet als vermaakmedium

Internet biedt ongekeerde nieuwe mogelijkheden tot vermaak: met meer mensen, over langere afstanden, met minder controle, minder mogelijkheid tot regulering, en meer mogelijkheden om zelf controle uit te oefenen over wat je doet, dan welk ander medium tot nu toe. Hoewel veel van deze vormen van vermaak vriendelijk zijn – chatten over huisdieren en popsterren, grapjes sturen aan collega's, mailen met verre vrienden, muziek uitwisselen, discussiëren met lezers van je favoriete tijdschrift – is veel internetvermaak extremer en minder voorspelbaar dan het gemiddelde televisieprogramma. Dit komt zowel door de interactiviteit als de anonimiteit van het net. Op internet kun je gokken, wildvreemden bespioneren, pornografie in alle denkbare varianten bekijken, andermans dagboek lezen, racistische grappen verzamelen, politici uitlachen, zelfgemaakte cartoons uitwisselen, schieten op Bin Laden, George Bush en Bill Gates, virtuele kikkers vermalen, bloederige foto's van dodelijke ongevallen bekijken – allemaal zonder enig persoonlijk risico, zonder dat iemand weet wie je bent, en allemaal voor de lol.

Wetenschappers hebben zich vooral gericht op de 'serieuze' toepassingen van internet, zoals politiek, nieuws, en gemeenschapsvorming, en 'echte' problemen, zoals een dreigende digitale tweedeling, of nadelige consequenties van internet voor sociale cohesie (DiMaggio e.a. 2001). In deze context wordt internet vooral gezien als informatiemedium (bv. De Haan e.a. 2002). In de praktijk speelt de vermaaksfunctie van internet vaak een grotere rol dan de vele nuttige toepassingen. Dit blijkt ook uit het groeiende, maar nog altijd ondoorzichtige en onvolledige onderzoek naar wat mensen nou precies doen op het net (DiMaggio e.a. 2001: 314-316). Een studie van het Pew Center (Webuse 2001) laat zien dat na e-mail – de gebruikelijkste activiteit op het net, en evenzeer vermaak als nut – het opzoeken van hobby-gerelateerde dingen de frequentste bezigheid is. Het opzoeken van nieuws is derde; vierde reden om te internetten was 'gewoon voor de lol of om de tijd door te komen'. Vermaak is ook bijverschijnsel van veel niet direct als vermaak bedoelde dingen die mensen op internet doen: winkelen, e-mailen. Ook bij het verzamelen van nieuws en informatie is vermaak vaak een belangrijke drijfveer (Althaus & Tewksbury 2000).

Veel vormen van internetvermaak zijn een voortzetting van niet-interactieve genres: pornografische afbeeldingen en verhalen, moppen en cartoons, muziek, verhalen en gedichten, en allerhande visueel aangename dingen, variërend van leuke plaatjes tot echte kunst. Een belangrijk verschil met traditionele media is dat deze dingen op het net niet altijd gemaakt worden door professionals, maar ook door andere webgebruikers. Internetvermaak, in tegenstelling tot vermaak in andere media, is niet alleen consumptief, maar ook creatief. Naast een explosie van kunst(nijverheid) en huisvuil van uiteenlopende kwaliteit heeft dit ook geleid tot een opbloei van creatieve zelfpresentatie op het net, die anderen weer een zeker voyeuristische genoegen bezorgt: permanent ingeschakelde webcams, weblogs waarop mensen hun leven boekstaven, maar ook websites met vakantie- en familiefoto's. Het net biedt sowieso veel mogelijkheden tot voyeuristisch plezier: iedereen kan 'lurken' (meekijken) in chatrooms en onlinediscussies zonder zich zelf ergens in te hoeven mengen.

Internet heeft ook geleid tot de ontwikkeling van interactief vermaak: chatten, gokken, virtuele seks, het spelen van onlinespellen van schaken en bridge tot 'role playing games' waarin je je voordoet als iemand anders in een verzonnen wereld. En er zit ook een duidelijk vermaakselement in de vele onlinediscussies en gesprekken in nieuwsgroepen op usenet of, meer recent, op webfora.

Mensen vermaken zich, kortom, op de meest uiteenlopende manieren. Toch zijn er wel ingrediënten aan te wijzen die alle vermaak gemeen heeft. Centraal in het idee van vermaak is dat het voor degene die zich ermee bezighoudt een doel op zich is: vermaak is plezierig genoeg om ermee door te willen gaan zonder dat het meer oplevert dan het plezier van het vermaak zelf. In die zin is vermaak vergelijkbaar met 'spel' (Bateson 1973; Turner 1982).

Sommige vormen van internetvermaak zijn ook daadwerkelijk spellen, zoals schaken of schietspellen, maar vaker gaat het om spelgedrag zonder competitief element. Hierin staat het element centraal van het vinden van een 'andere wereld', waar meer mag en kan dan in de echte wereld. Soms zeer letterlijk, zoals in gaming, maar meestal wat minder dramatisch: pornografie brengt mensen naar een fantasiewereld die duidelijk verschilt van de alledaagse, humor introduceert absurde of onmogelijke elementen die in het dagelijks leven niet

1 Usenet is een van de verschijningsvormen van internet van voor het World Wide Web: een collectie van vele duizenden nieuwsgroepen, collectieve en openbaar toegankelijke e-mailuitwisselingen over een specifiek onderwerp. Nieuwsgroepen zijn nog altijd zeer actief. De archieven van nieuwsgroepen zijn grotendeels beschikbaar via www.deja.com.

voorkomen, en ook on linegemeenschappen, chatrooms, en discussiefora zijn een soort 'wereld' op zich met andere mensen, andere normen, en soms ook een andere identiteit voor jezelf (Turkle 1995). In al deze gevallen is er sprake van een andere wereld waarin mensen zich tijdelijk kunnen 'verliezen'.

Deze ervaring van een 'andere wereld' is niet het enige wat vermaak aangenaam maakt. Het sociale aspect is ook belangrijk: mensen vermaken zich vaak met anderen. Bovendien biedt vermaak esthetische bevrediging: het maken of ervaren van iets moois, leuks, aangenaams is een plezier in zich. Internet voegt hieraan een creatief element toe: niet alleen kun je iets aangenaams ervaren, je kunt het zelf maken, eventueel met anderen. Een laatste aantrekkelijk aspect van vermaak is grensoverschrijding. Vermaak is een 'quest for excitement' in de in toenemende mate veilige en gereguleerde moderne wereld (Elias & Dunning 1986). Niet alle vermaak overschrijdt een grens, maar het draagt wel bij aan het plezier: wat niet mag is leuk, spannend, interessant, vernieuwend, en daarom aantrekkelijk.

Internethumor en grensoverschrijding

Humor was een van de eerste vormen van vermaak die in grote hoeveelheden via het net verspreid werden. Via e-mail, *bulletin boards* en nieuwsgroepen werden moppen, grappige verhalen, en ook de meer specifieke humoristische 'internetfolklore' uitgewisseld. Nog altijd zijn humorgroepen als alt.humor en rec.humor onder de meeste actieve van de vele duizenden nieuwsgroepen, maar inmiddels heeft veel van de humor zich verplaatst naar websites. Veel grappen worden ook verspreid via e-mail – zoals de vele plaatjes die circuleerden kort na de aanslag op het World Trade Center.

Via het net wordt, naast grote hoeveelheden relatief vriendelijke grappen, ook veel humor verspreid die je in het openbare domein niet snel aantreft: expliciete seksuele humor, grappen over raciale, etnische en seksuele minderheden, gewelddadige en zieke humor. Dankzij de grote anonimiteit en het gebrek aan sociale controle, maar ook door de inbedding van de oorspronkelijke internethumor in een cultuur van overwegend jonge, mannelijke computergebruikers, is veel internethumor nogal hard. In de loop van de tijd is hier echter meer variatie in gekomen: met de komst van het World Wide Web is de internetpopulatie verbreed van een harde kern van overwegend jonge mannelijke techneuten tot een veel algemener publiek met steeds meer ouderen, vrouwen, kinderen, niet-Engelstaligen en niet-hoger opgeleiden, die hun eigen humorsmaken hebben geïmporteerd.

Het gevaarlijke, grensoverschrijdende karakter van veel internethumor wordt vaak duidelijk aangegeven op websites en in nieuwsgroepen. Websites en nieuwsgroepen met humor bevatten vaak zogenaamde *disclaimers*, dat grappen ‘niet kwetsend’ bedoeld zijn. Vaak wordt bij een grap, of een serie grappen, van tevoren aangegeven dat hij mogelijk aanstootgevend is. Zo heet één van de langstlevende humoristische nieuwsgroepen *alt.tasteless.jokes*. Op websites en nieuwsgroepen, zoals in de hierboven geciteerde inleiding van *rec.humor.funny*, wordt vaak nadrukkelijk gezegd dat de grappen niet geschikt zijn voor kinderen. Het dilemma hierbij is dat een betere uitnodiging voor kinderen bijna niet denkbaar is. Dergelijke disclaimers en zelfclassificaties zijn evenzeer waarschuwing, categorisering, als aanbeveling: het gevaar maakt harde humor aantrekkelijk.

‘Een veel te serieus onderwerp’: Nederlandse discussies over ethiek en esthetiek van racistische humor

Van alle grenzen die humor kan overschrijden is er één duidelijk de meest gevoelige: ras of etniciteit (Apte 1987). Zowel in de vs, ook op het net de dominante wereldmacht, als in Nederland worden grappen over bepaalde etnische groepen, voor het gemak hier aangeduid als ‘racistische grappen’, nauwelijks toegelaten in het publieke domein. Wat betreft internet is hier echter een opvallend nationaal verschil: terwijl het vrij makkelijk is om op het Engelstalige net dergelijke grappen te vinden, wordt op het Nederlandstalige deel van het net opvallende zelfbeheersing uitgeoefend. Blijkbaar wordt het gevaar van dit type humor in Nederland anders beoordeeld dan in de vs.

Deze zelfbeheersing waar het gaat om racistische grappen in Nederland is deels geïnstitutionaliseerd. Nederland is het enige land met een meldpunt discriminatie internet (www.meldpunt.nl). De website van dit meldpunt vermeldt met grote nadruk dat zij ook racistische humor bestrijden:

2 In het algemeen gelden als ‘racistisch’ grappen over minderheden met een kwetsbare sociale positie (inclusief ‘blanke’ minderheden als joden), of over groepen met een niet-blanke huidskleur. De grens tussen ongevaarlijke en racistische etnische grappen is discutabel, verschilt per cultuur en verschuift in de loop van de tijd.

Wij willen niet op elke slak zout leggen, maar als wij een melding krijgen over een uiting in de vorm van een mop, en o.i. is deze uiting strafbaar, dan nemen we die melding in behandeling. Wij krijgen vaak opmerkingen te horen in de zin van 'Maar het is toch een mop! Het is toch niet racistisch bedoeld!' Racistische uitingen, ook moppen, gaan altijd ten koste van anderen.

Het gevaar van dergelijke grappen wordt hiermee ondubbelzinnig gedefinieerd. In de ogen van de medewerkers van het meldpunt is een racistische mop een uiting van racisme als alle andere. Bovendien wordt dit type humor zonder enige ambivalentie gedefinieerd als een vorm van agressie: het gaat *altijd* ten koste van anderen. Uit de bewoordingen op de website blijkt al dat dit een omstreden standpunt is.

Op welke manieren dit standpunt omstreden is, is het beste te zien in Nederlandstalige humornieuwsgroepen. Naast humor wordt in dergelijke nieuwsgroepen ook andersoortige communicatie uitgewisseld, variërend van uitgebreide evaluaties van een mop tot scheldpartijen (*flaming*) en korte kreten en afkortingen (zoals LOL voor 'laughing out loud'). In deze nieuwsgroepen zijn verschillende keren hooglopende discussies gevoerd over de toelaatbaarheid van racistische grappen. De uitvoerigste werden gevoerd in april/mei 1998 in de nieuwsgroep *alt.humor.dutch*, en in de zomer van 1999 in de nieuwsgroep *nl.humor*. In beide gevallen werd de discussie aangezwengeld door het 'posten' van een grap. In het geval van *alt.humor.dutch* was de steen des aanstoots:

Wat is een turk met een infuus in een Ziekenwagen
Mestwagen

Degenen die bezwaar maakten tegen deze grap deden dit op vergelijkbare gronden als het meldpunt discriminatie: het is een vorm van racisme. Een deel van de discussie in *alt.humor.dutch*:

(Roland Bron) Kom op, kleuters, als jullie nu echt denken dat dit een soort hangplek is waar maatschappelijk gestoorde individuen discriminerende uitspraken mogen doen waar ze vervolgens geforceerd om gaan staan lachen, dan hebben jullie het mis.

(Bengel@xs4all) wie ben jij om te concluderen dat ik of een ander een maatschappelijk gestoord individu is? jouw maatstaven liggen anders. dat kan wel kloppen. iedereen is anders. je hoeft er niet om te lachen maar er zijn mensen die dat wel doen en absoluut niet maatschappelijk gestoord zijn.

(Roland Bron) En geloof me, ik ben ook zeker niet van plan erom te lachen. Je bent maatschappelijk niet helemaal jofel als je min of meer permanent discriminerende opmerkingen maakt over bepaalde bevolkingsgroepen, met geen ander doel dan te kwetsen en zogenaamd heel erg stoer te doen.

Mensen die hier hard om kunnen lachen en van wie de maatschappelijke opvattingen deugen ben ik nog niet tegengekomen. Het feit dat een deel van de mensen meent dat dit verschrikkelijk leuk is maakt het nog niet acceptabel. Daarvoor is discriminatie en het kwetsen van mensen een veel te serieus onderwerp.⁴

Zoals hieruit blijkt zijn de tegenstanders van racistische grappen vaak wat neerbuigend ('kleuters', 'kinderachtig'), en is er een soort vanzelfsprekendheid in hun argumentatie ('doe eens normaal'). In een latere mail schrijft dezelfde auteur: 'Humor heeft een grens, dat is een objectief feit.'⁵ Voorstanders van discriminerende grappen hebben vaak een wat defensievere toon. Aan beide zijden is de discussie soms agressief, maar met name de voorstanders van racistische humor laten zich verleiden tot openlijke scheldpartijen. De tegenstanders gebruiken wat bedektere, maar daarom niet minder onduidelijke belediging, zoals hierboven.

Naast het benadrukken van het kwetsende gehalte van dergelijke grappen hebben tegenstanders van racistische grappen een tweede strategie om het gevaar van deze grappen aan te geven: het in twijfel trekken van de vermaakwaarde van racistische grappen. 'Bedenk eens een echte mop,' besluit Ronald Bron zijn bericht. En een zekere yeah@dont.think.so schrijft in reactie op een turkenmop: 'Hier kan ik niet om lachen. Niet omdat ie een beetje racistisch is, maar gewoon omdat ie niet leuk is.' Hiermee wordt de discussie geheel geplaatst buiten het vermaaksdomein: het gaat niet meer om de kwaliteit van de grap, of de 'esthetiek', maar alleen nog om de ethiek van dergelijke grappen.

4 alt.humor.dutch 24-4-1998. Auteur: Roland Bron. Subject: Re: Turken...

5 alt.humor.dutch 28-4-1998. Auteur: Roland Bron. Subject: Re: Turkse mop.

6 alt.humor.dutch 6-4-1998. Auteur: yeah@don't.think.so. Subject: re: turkenmop.

Tegenargumenten in deze discussie stellen juist de vermaakswaarde van deze grappen centraal. Het is een grap, en het gaat er dan ook alleen om of de grap leuk is. Een citaat uit de discussie in nl.humor:

ik vind dat nou het grootst mogelijke gezeik, over die turken moppen.. als een mop leuk is is ie leuk en maakt het niet uit of je het over turken of over b.v. engelsen hebt toch??

In deze redenatie hebben mensen die bezwaar maken tegen deze grappen geen gevoel voor humor, en dat is dan ook het vernietigende verwijt dat mensen als de hierboven geciteerde Ronald Bron krijgen:

Wat ben jij een humorloze pit. Ben je zelf Turk of zo die hier niet tegen kan? Al mijn Turkse vrienden vinden mijn grappen mooi en ik die van hun. Jij weet niet eens wat discrimineren is, dan moet je bij de κκκ zijn. Hier ben ik tegen maar grappen zijn grappen en daarbei ik heb de schurft aan dit gezeik. Als je de titel Turk ziet moet je hem niet lezen.⁸

Deze stelling staat lijnrecht tegenover de stelling van tegenstanders van racistische humor: zulke grappen zijn *wel* leuk en *niet* serieus. Daarnaast benadrukken voorstanders wat zij zien als inconsistentie in het argument tegen racistische grappen: dat grappen over Duitsers en Belgen wel kunnen, ‘en die zijn ook kwetsend’. Dit zijn twee verschillende manieren om het gevaar te bezweren: het is vermaak en dus niet echt gevaarlijk; andere dingen zijn minstens even gevaarlijk en die mogen wel.

Een derde verdediging is het benadrukken van de eigen verantwoordelijkheid van de lezer: ‘als je de titel Turk ziet moet je hem niet lezen.’ Hiermee is het een persoonlijke keuze om je wel of niet bloot te stellen aan het gevaar van dergelijke grappen: een strategie die vergelijkbaar is met het plaatsen van disclaimers zoals de bovenstaande. Dit wordt vaak gecombineerd met een expliciete waarschuwing voor kinderen.

De laatste tegenaanval bestaat eruit dat de bezwaarmakers wordt aangewreven dat ze de ‘sfeer bederven’ en dat iedereen moet proberen het ‘vooral ge-

7 nl.humor 14-9-1999. Auteur: Olaf. Subject: turken moppen?

8 alt.humor.dutch 28-4-1998. From: a@b.c (EP). Subject: Re: Turken....

zellig te houden.’⁹ Ook hier gaat het om de ongewenste overgang van het vermaaksdomein naar een serieuzer domein: een probleem dat men in alt.humor.dutch (tevergeefs) probeerde op te lossen door het oprichten van de aparte discussiegroep alt.humor.dutch.terrace. Alles bij elkaar zijn reacties van voorstanders van racistische humor vooral pogingen om de vermaakswaarde van het vermaak te bewaren. Het gevaar wordt ontkend en bezworen, en een esthetisch kader (het gaat om de leuke grap) wordt ingezet als alternatief voor het morele kader (het is discriminerend).

Naast serieuze discussies en scheldpartijen werden ook meer creatieve oplossingen en compromissen aangedragen – zo werden in alt.humor.dutch grappen over buitenlanders tijdelijk geplaatst als grappen over ‘droogendijkjes’, naar een van de bezwaarmakers, en probeerde iemand een stemming te houden over de toelaatbaarheid van dergelijke grappen. In nl.humor werd zelfs een ‘etiquette racisme’ opgesteld. Dit verhelderende document bevat een historische verhandeling over elke etnische groep in Nederland (‘Turken verdienden destijds in Nederland zes keer zoveel als daar. Vind je het gek dat ze bleven?’), en een voorbeeld van een ‘politiek correcte mop’. Kortweg komt deze code op het volgende neer: grappen over fysiek verschil mogen, grappen over ander-mans armoede, hygiënische tekortkomingen en leed niet, directe agressie en belediging nooit behalve als het om Duitsers gaat.¹⁰ Hoewel deze code meer toelaat dan het meldpunt discriminatie, wordt een groot deel van de racistische humor afgekeurd. De etiquette die hier wordt voorgesteld, hoewel bij mijn weten niet wijd circulerend op het net, vormt een vrij goede samenvatting van de gangbare normen op het Nederlandstalige deel van het web, niet alleen in nieuwsgroepen, maar ook in websites.

Uiteindelijk werd in beide discussies een soort wapenstilstand bereikt. Sindsdien heeft de situatie zich uitgekristalliseerd tot een voor internet tamelijk ongebruikelijke vorm van zelfbeheersing en -regulering. In Nederlandstalige nieuwsgroepen zijn grappen over buitenlanders niet verdwenen, maar wel zeldzaam geworden. Hoewel niet onvindbaar, worden ook op humorwebsites grappen over Turken, Marokkanen en joden min of meer vermeden; grappen over Surinamers zijn iets gebruikelijker; en grappen over Belgen, en Duitsers zijn op elke humorsite te vinden. Zelfs met het veranderde politieke klimaat lijken mensen zich hieraan te houden.

9 alt.humor.dutch 11-5-1998. re: Turken en geiten. Auteur: *remove-this*tph@rocketmail.com.

10 nl.humor. From: Ron Arends. Subject: Etiquette racisme. Date: 16/9/1999.

Waarschijnlijk onderwerpen veel mensen zich niet aan dit regime uit overtuiging, als wel uit bezorgdheid om de sancties en de sociale druk. Uit postings blijkt althans dat mensen het voelen als een vorm van afgedwongen zelfcensuur, of, iets optimistischer, een sociale dwang tot zelfdwang (Wouters 1990), die niet veel verschilt van de regulering van racistische uitspraken in het Nederlandse publieke debat: de meeste mensen zijn zich zozeer bewust van de gevoeligheid van dit onderwerp dat, hoewel racisme strafbaar is, het maar zelden nodig is om mensen daadwerkelijk te vervolgen.

Het uiteindelijke resultaat wordt goed weergegeven door de volgende oproep, gepost op 24 maart 2002 in de nieuwsgroep nl.humor, waar een zekere Hakim de volgende, zeer beleefde, oproep doet:

Subject: Weet u een racistische mop?

Beste mensen

Voor mijn spreekbeurt over racisme zoek ik een paar racistische moppen.

Ik kan tot mijn verbazing in deze nieuwsgroep geen moppen vinden die racistisch zijn.

Is nederland aan het veranderen? ¹¹

Hakim krijgt enkele welwillende reacties, met relatief vriendelijke etnische grappen ('waar komen de domste negers vandaan? Belgisch Kongo'), maar ook reacties over de onwenselijkheid van dergelijke grappen:

Verderop is te lezen, geef je te kennen voldoende racistische praatjes te kennen. Daar hoeft niemand je aan te helpen heb ik zo het idee. ¹²

Daarnaast leidt deze vraag weer tot een discussie, naar goede Usenetgewoonte uitmondend in een scheldpartij. Maar uiteindelijk keert men terug naar de status quo: racistische grappen worden niet verspreid op het Nederlandstalige net.

11 Bron: nl.humor. From: Hakim Trienekens. Subject: Weet u een racistische mop? Date: 2002-03-24 04:08:47 PST.

12 Bron: nl.humor From: Harrie Rook. Subject: Re: Weet u een racistische mop? Date: 2002-03-24 13:10:25 PST.

De afweging van twee gevaren: kwetsende grappen versus vrijheid van meningsuiting in de vs

Het contrast met het Engelstalige deel van het internet is groot. In Engelstalige nieuwsgroepen wordt het gevaar van kwetsen en stereotyperen niet alleen afgezet tegen de 'niet serieuze' van het vermaak, maar tegen een ander moreel gevaar: de bedreiging van de vrijheid van meningsuiting. Hiermee verandert de discussie ingrijpend.

Ter illustratie zal ik hier ingaan op het beleid van de nieuwsgroep *rec.humor.funny*. Deze nieuwsgroep is een van de oudste van het net, en was onderwerp van een van de eerste schandalen rond internet, in 1988. Naar aanleiding van een grap over joodse gierigheid werd deze groep van de server verwijderd en zelfs geblokkeerd door de prestigieuze universiteit Stanford. De moderator van de groep, Brad Templeton – verantwoordelijk voor de selectie van de grappen – schreef vervolgens een onderbouwing van zijn beleid met betrekking tot aanstootgevende grappen. Daarnaast voegde hij boven het deel van het archief met de meest aanstootgevende grappen nog een waarschuwing toe, waaruit aan het begin van dit artikel geciteerd wordt.

Templeton beschrijft zijn beleid als volgt: grappen in de nieuwsgroep worden uitsluitend beoordeeld op humoristische kwaliteit, niet op inhoud of politieke correctheid. Het gaat uitsluitend om de vermaakswaarde van de grappen. Achter geen van de grappen zit een serieuze overtuiging zoals haat, racisme, of enig stereotype ('the moderator is in fact a noted anti-bigot'), en elke grap die uitsluitend is te interpreteren als uiting van haat wordt niet geplaatst. Voor de zekerheid worden mogelijk aanstootgevende grappen gecodeerd verzonden. Tot zover verschilt de redenering niet van die van Nederlandse voorstanders van etnische humor.

Echter, Templeton voegt daarbij nog een verwijzing naar een aanzienlijk serieuzer gevaar: de bedreiging van de vrijheid van meningsuiting en de vorming van internet als een open, vrije gemeenschap. In zijn serie argumenten om ook 'offensive jokes' te plaatsen schrijft hij:

5. The moderator believes that people should be treated as 'minds' rather than bodies, so that genetic background is irrelevant to judgements of human beings.
6. The moderator views the net as a grand experiment in a mind-based society, where you usually can't tell a citizen's race, age, beauty and sometimes sex un-

less they tell you. Race should not exist on the net, and so non-malicious racial jokes are no different from celebrity jokes. (...)

8. Last, and possibly least, freedom of the press.

In deze redenering is veel terug te vinden van wat ik kortweg zal aanduiden als de internetideologie. Deze internetideologie vormt het hart van de oorspronkelijke internetcultuur, en komt voort uit een mengsel van Amerikaans politiek denken, (beta)wetenschappelijke cultuur, en 'underground' jeugcultuur, met opmerkelijk Habermasiaans resultaat. Volgens deze ideologie is op het net iedereen gelijk, heeft iedereen dezelfde kansen, en tellen uiterlijke kenmerken en sociale achtergrond niet mee. Dankzij deze totale gelijkheid is echte vrijheid van meningsuiting mogelijk. Op het Nederlandstalige internet is het idee van totaal vrije meningsuiting aanzienlijk minder dominant (de belangrijkste proponent is gebruikster van het eerste uur Karin Spaink), deels omdat het Nederlandstalige net minder sterk geworteld is in de libertijnse computercultuur uit de beginjaren van het net. Maar het is ook een gevolg van nationale verschillen: in de vs heeft 'freedom of speech' een heilige klank die het in Nederland niet heeft (Hunter 1991).

Het belang van vrijheid van meningsuiting is een effectieve verdediging gebleken tegen bezwaren tegen racistische grappen. Hoewel bepaaldelijk niet onomstreden, zijn op het Engelstalige net alle denkbare racistische of anderszins omstreden grappen te vinden, niet alleen in humorgroepen en op websites, maar ook in de grapafdelingen van expliciet racistische sites. Hierbij wordt het gevaar vaak wel onderkend: vaak gaan aan mogelijk aanstootgevende grappen waarschuwingen vooraf, of worden deze grappen in code verstuurd. Hiermee wordt de nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid: iedereen heeft de keuze om zich bloot te stellen aan een bepaalde vorm van gevaarlijk vermaak.

Cyberseks en grensoverschrijding

Heel anders verliep de discussie in Nederland en de vs over een andere vorm van digitaal vermaak: cyberseks. Hoewel de controversie vergelijkbaar is met die over internethumor, is de discussie in de vs uitgegroeid tot een regelrechte morele paniek, en probeert men deze vorm van vermaak wettelijk aan banden te leggen. In Nederland is de reactie aanzienlijk laconieker, maar ook daar heeft

de sterk toegenomen beschikbaarheid van dit type vermaak tot de nodige verontrusting geleid.

Ook seks hoort al vanaf het begin bij het net, zowel in passief consumeerbare als meer interactieve vorm. Porno op het net bestond aanvankelijk vooral uit tekst en plaatjes in een onaantrekkelijk monochroom format, maar met de ontwikkeling van snellere verbindingen en processoren werd internet een serieuze concurrent van tijdschriften en video, en een van de meest succesvolle commerciële ondernemingen op het net. Daarnaast begonnen mensen al snel te experimenteren met meer interactieve vormen van virtuele seks. Hoewel chatten in principe over van alles kan gaan, lijkt seks in chatboxen een aanzienlijk gebruikelijker gespreksonderwerp dan in het 'echte leven'; bovendien wordt dit onderwerp vaak ook aanzienlijk explicieter besproken dan in het gemiddelde 'face to face' gesprek (Oosterwijk 2002; Turkle 1995).

Cyberseks is de meest omstreden vorm van internetvermaak. Een korte blik in de nieuwsgroepcategorie *alt.sex* geeft een indruk van het ruime aanbod, van ronduit illegaal (*alt.sex.children*)¹⁵, tot shockerend (*alt.sex.bestiality*; *alt.sex.incest*) en bizar (*alt.sex.aliens*), maar het merendeel van het aanbod is *mainstream* pornografie, niet onvergelijkbaar met de pornografie in tijdschriften en videotheken.

In vergelijking met de rest van het internet is internetpornografie opvallend gereguleerd. Dit is deels gevolg van het commerciële karakter van internetporno, deels van zelfregulering (labeling, codering, en waarschuwingen voor meer grensoverschrijdende vormen van seks). Maar pornografie is ook een van de internetdomeinen waar gebruikers direct geconfronteerd worden met overheidsregulering. Waarschuwingen als deze zijn verplicht door de Amerikaanse overheid:

By continuing past this screen you indicate you have read and agreed to ALL of the following:

This site contains and/or links to sites that contain visual, audio, and/or textual depictions of nudity and heterosexual, bi-sexual, homosexual, and transsexual sexual situations. Persons under twenty-one years of age and persons who may be offended by such depictions may not directly or indirectly download (...) any photograph (...) or other content at, in, or through *Alt.Sex.Stories Text Repository*. (...) All materials, messages, and other communications contained at *ASSTR* are intended for distribution exclusively to consenting adults in loca-

15 Ik zal hier verder niet ingaan op kinderporno; zie daarvoor Stol in deze bundel.

tions where such materials, messages and other communications do not violate any community standards or any federal, state or local law or regulation of the United States or any other country.¹⁶

Anders dan bij internethumor is participatie in of consumptie van cyberporno-graphie en/of -seks lastig te combineren met een discussie over grenzen van fatsoen en goede smaak. Bovendien wordt het gevaar meestal niet toegeschreven aan een subcategorie, maar betreffen de bezwaren het hele genre. De discussie over cyberseks is hierdoor minder eenvoudig te isoleren dan de discussie over internethumor: discussies over internetseks vinden overal op het net en daarbuiten plaats, maar juist niet daar waar internetseks zelf zich afspeelt. Bovendien is de discussie, vooral in de vs, aanzienlijk hoger opgelopen en heeft zich al snel verplaatst van het net naar daarbuiten: in de media, en in toenemende mate naar gerechtshoven en regeringskantoren.

Pragmatisme met grenzen: laconieke discussies over cyberseks op het Nederlandse net

In het algemeen is men in Nederland laconiek over de gevaren van seks en pornografie, en deze houding is ook zichtbaar in discussies op het net. Ter illustratie een voorbeeld uit het webforum van het damesblad *Libelle* – niet het meest libertijnse deel van het web. 'Jans' schrijft op 23 mei 2002¹⁷:

Al een tijd lang downloadt mijn man regelmatig pornoplaatjes van internet. Ik vind het vreselijk en dat weet hij. Eerst ontkende hij het, later beweerde hij dat het niets met mij te maken heeft, maar ik kan er gewoon niet mee overweg. Denkt hij aan die 'geile' vrouwen als we vrijen? Ik voel me hoe langer hoe onzekerder in bed, en ook daarbuiten. Dit begint echt tussen ons in te staan. Misschien doet hij ook wel mee aan van die seks-chatboxen, dat zou ik helemaal vreselijk vinden. Wie heeft hier ervaring mee?

Jans krijgt hierop slechts één instemmende reactie, van Bruna: 'Nee hoor vrouw, ik zou er ook niet goed van worden, en zoals ik al zei als het andersom

16 <http://www.asstr.org/>.

17 Alle citaten uit deze discussie afkomstig uit: <http://forum.libelle.nl/messages/1/4129.html?1022259647>.

was, moet je eens zien hoe snel porno op internet verboden zou zijn.' Afgezien daarvan zijn de reacties unaniem in de ontkenning en bezwering van het gevaar:

Jans er is een groot verschil tussen pornoplaatjes downloaden en in een sex-chatbox zitten he, wees eens eerlijk blaas je de zaak niet een beetje op nu? (doggie)

Volgens mij doet elke man dat, stiekem of openlijk. Gun hem z'n pleziertje, wees blij dat hij er jou niet mee lastig valt. Wat is er nou zo erg aan? (liefje)

Er lijkt gewoon geen echte reden voor te zijn behalve het feit dat mannen visueel sterk worden gestimuleerd. En het lijkt mij dat dat iets is dat wij ze niet kwalijk kunnen nemen. (...) Zo kunnen vele mannen het niet begrijpen dat vrouwen massaal naar soaps kijken en het dan met vriendinnen over de personages hebben alsof het over mensen gaat die in de straat wonen! Of het twijfelen over welke lipstick gekocht moet worden: Vibrant Red of Genius Red. (...) Maar er zijn toch echter ook vrouwen die (...) ook naar porno kijken en niet om hem een plezier doen maar simpelweg omdat ze het opwindend vinden en dat het alleen maar een extra stimulans is. (...) Ik hoor bij die groep en ik vind er niets raar aan. (belinda2002)

Ach wat, daar maak ik me niet druk over hoor. Mijn man die tot voor kort niet eens wist hoe hij een computer aan moest zetten, weet nu (dank zij de sexfilmpjes) hoe hij de pc aan moet zetten, kazaam moet starten, dan een filmpje/plaatje moet zoeken en downloaden, vervolgens weet hij waar hij dat filmpje dan weer op moet zoeken, scannen en vervolgens kijken. Dus het is ook wel heel erg leerzaam op deze manier:-))Hèhè, een heel verhaal!!

En verder is het het verhaal wat ik ook mijn zoon vertelde, toen ik een sexboekje op zijn kamer vond; Alles wat je in die boekjes ziet en leest is niet echt, zo gaat het vaak niet in het echt, dit is gewoon geen liefde!! Dus ik maak me niet druk als mijn man weer eens creatief bezig is geweest op de pc....echte liefde haalt ie bij mij!!! (eischa)

Het mogelijke gevaar van internetpornografie wordt hier op diverse manieren ontkend. Doggie betwijfelt Jans' van-kwaad-tot-ergertheorie: van plaatjes naar chatten. Een dergelijke 'hellend vlak'-theorie komt vaak voor in discussies over grensoverschrijdend vermaak: van kijken naar meedoen, van fantasie naar werkelijkheid, van hasj naar heroïne, en van racistische grappen naar racistische

overtuigingen. Opvallend is wel dat Jans' idee dat chatten gevaarlijker is dan porno nergens in twijfel wordt getrokken. Er wordt een verschil gemaakt tussen interactief en consumptief vermaak, waarbij het laatste aanzienlijk gevaarlijker is.¹⁸

Een tweede manier om het gevaar te bezweren is normaliseren (Schalet 2000): 'elke man doet het'. Dit is de redenering van Liefje, belinda2002 en veel andere vrouwen in de groep. Ook Belinda2002's opmerking dat ze het zelf ook leuk vindt, is te zien als normalisering. Daarnaast gebruiken Liefje, Belinda2002, en Eisha dezelfde strategie als de verdedigers van racistische humor: het is maar vermaak, een pleziertje, 'niet echt'. De laatste mail heeft de meest complexe ontkenning van het gevaar: pornografie is niet alleen ongevaarlijk, het is zelfs leerzaam!

Een enkeling ziet wel het gevaar van pornografie, maar bezweert het op een andere manier: door te suggereren dat Jans het aan zichzelf te danken heeft:

Jans, aan je brief te lezen ben je niet een van de jongsten meer, als ik zo vrij mag zijn. Maar probeer voor jezelf nou eens eerlijk te redeneren, waarom je zo boos bent. Als je al langer bij elkaar bent, sluipt de sleur erin, je blijft ook niet strak in het 'pak' zitten. Bovendien, krijg je gevraagd, én ongevraagd, veel sex op de pc. (diegorico)

Als je niet meer je best doet aantrekkelijk te blijven voor je partner, en dan heb ik het niet in de eerste plaats over het uiterlijk, kunnen dit soort dingen mischien voorkomen. Elkaar blijven boeien voorkomt dit soort ellende. (enigma)

Een strategie ter bezwering van gevaar die ook wel bekend staat als 'blaming the victim'.

In het algemeen is de toon over pornografie in dit forum dus vrij laconiek. Cyberseks, of in elk geval cyberpornografie, is ofwel ongevaarlijk, want 'niet serieus', en bovendien: iedereen doet het. Ofwel: het is wel gevaarlijk, maar te vermijden. In flagrant contrast met de tolerante toon op het forum is overigens het feit dat een foto van een blote man, die naar aanleiding van deze discussie geplaatst werd, door de moderator verwijderd werd.

18 In een andere discussie in het forum wordt uitgebreid ingegaan op de gevaren van chatten en de vraag of dit een vorm van vreemdgaan is: <http://forum.libelle.nl/messages/1/9967.html> (12 nov. 2002).

Deze laconieke houding wat betreft internetseks en -pornografie heeft echter een grens: kinderen. Diegorico schrijft: 'Persoonlijk vind ik het bezwaarlijker, dat mijn zoon van 14 hiermee geconfronteerd wordt. Een volwassen man kan hiermee omgaan.' In de pragmatische visie die dominant is op het *Libelle*-forum (en in de rest van Nederland) wordt veel nadruk gelegd op de eigen verantwoordelijkheid. Deze redenering gaat voor kinderen minder goed op. Zij vormen een kwetsbare groep, want zij 'kunnen hier niet mee omgaan', en zijn makkelijker beïnvloedbaar. In een *Libelle*-discussie over chatten schrijft Riet: 'Wij zijn ouder en wat wijzer (hoop ik) maar de jeugd ziet het gevaar nu eenmaal niet om in een chatbox met vreemden te praatzen.'

De discussie over de gevaren van cyberseks voor kinderen op het Nederlandstalige net is wijdverbreid: een korte zoektocht levert tientallen sites op waar deze kwestie besproken wordt. Hierbij gaat het zowel om gespecialiseerde (commerciële) sites, zoals *de kinderconsument* of *ouders online*, als discussiefora van meer algemene sites, zoals *Trouw*, *MSN* (van Microsoft), of het *xs4all*-magazine *netkwesties*. Het gaat hier maar zelden om discussies als op het *Libelle*-forum: dergelijke informele discussies worden overstemd door de bijdragen van deskundigen die ouders en kinderen van advies dienen over de gevaren van het net. Ook de overheid heeft het gevaar voor kinderen erkend: de reactie hierop is echter niet regulering, maar voorlichting. Zo werd in 2001 de campagne *Surf op safe* gestart, waarin onder andere aandacht wordt besteed aan de gevaren van pornografie voor kinderen. De overheid biedt ook de mogelijkheid tot het afschermen van delen van het net voor scholen.

De constructie, bezwering, en beheersing van het gevaar is in het geval van kinderen en cyberseks overgenomen door professionals: hulpverleners en wetenschappers. Deze deskundige bemoeienis zou gezien kunnen worden als een erkenning van het gevaar. De aanbevelingen van de deskundigen sluiten echter goed aan bij de opvatting op het *Libelle*-forum. Hun benadering is, met uitzondering van enkele sites op religieuze grondslag zoals het door de E0 gesponsorde 'schoolfilternet', eerder pragmatisch dan moraliserend: er worden tips gegeven over de beste manieren om kinderen te behoeden voor, maar vooral te wapenen tegen, de gevaren van internet. Seks en pornografie worden hierbij vaak in één adem genoemd met racisme, geweld, en pesten.

19 <http://forum.libelle.nl/messages/1/6072.html>; 16 augustus 2002.

20 www.surfopsafe.nl. Deze campagne richt zich overigens met name op fraude en beveiliging.

21 www.kennisnet.nl.

Ter illustratie van de houding van de deskundigen citeer ik hier uit de veel-bezochte non-profit site *Ouders online*. Een vrouw die zich zorgen maakte over het feit dat haar zoon porno van internet haalt krijgt het volgende antwoord:

Op zich is het niet rampzalig dat uw zoon porno van het net haalt, maar er zijn wel een paar dingen waar u op moet letten. Jongens van 15 zijn op een leeftijd dat ze erg geïnteresseerd kunnen zijn in alles wat met seks te maken heeft. Dat is normaal en hoort erbij. (...) Internet heeft geen enkele censuur. Dat betekent dat er dingen te zien zijn die wel erg ver gaan, zelfs voor volwassenen. (...) Alleen als hij daar al zijn vrije tijd mee bezig is, elke avond of 's nachts, dan kunt u daar wel eens met hem over proberen te praten. Als u met hem praat, kunt u hem in ieder geval duidelijk maken dat seks ook op andere manieren beleefd kan worden dan alleen maar om de eigen lustbehoefte te bevredigen (zoals in porno de boodschap is). (...) Dat zijn seksuele normen en waarden die u als ouders kunt meegeven en waar jongeren zelf hun keuzes in moeten maken.²²

Hoewel ook hier het gevaar overwegend genormaliseerd wordt – het hoort er allemaal bij – wordt hier wel aangegeven dat pornografie gevaarlijk kan zijn: soms ‘gaat het erg ver’, het gevaar van excessief gebruik bestaat, en bovendien worden er twijfelachtige waarden en normen overgedragen. Al deze gevaren zijn echter beheersbaar: praten, en opvoeden tot een verantwoordelijke gebruiker; uiteindelijk ‘moet hij zelf zijn keuzes maken’. Het alternatief, filteren en blokkeren, met andere woorden, het kind/de puber afschermen van het gevaar, wordt in het algemeen afgeraden (behalve op de site van de EO).

Er is slechts een gevaar waar ook de deskundigen niet altijd laconiek over zijn: dat ze in handen vallen van wat *Ouders online* noemt: ‘de digitale kinderklokker, de nachtmerrie van elke ouder. (...) (P)edofielen die als roofvogels boven kinder-sites hangen, contact leggen met kinderen die hun e-mail adres prijsgeven, en hen uitnodigen voor een ontmoeting in de echte wereld.’ Verreweg de meeste tips over kinderen en internet hebben betrekking op dit gevaar: geef nooit je naam, besef dat mensen niet zijn wie ze zeggen. Als het gaat om de gevaren van seksuele avances in chatrooms twijfelt een opvoedkundige site als *Ouders online* tussen het normaliseren en erkennen van het gevaar. Aan de ene kant schrijven ze:

22 <http://www.ouders.nl/seks/lseks101.htm>

23 <http://www.ouders.nl/xdiv9906.htm#nr3>.

Hawking (pedofielen in internetnieuws groepen) komt in Nederland weinig voor. Het Meldpunt Kinderporno op Internet kent slechts vier gevallen. (...) Een reëler gevaar dan de digitale kinderlokker is de mentale dreun die een kind kan krijgen bij het lezen van een 'flame' (scheldbericht of agressieve tekst). 'Hé eikel, heb je wel eens nagedacht met die blubberige massa van jou die ze hersens noemen?' Om dat soort formuleringen gaat het dan.

Dezelfde site plaatste echter tweeënhalf jaar later een artikel waarin wordt gesteld dat 'één op de vijf kinderen het risico [loopt] om seksueel lastig gevallen te worden op Internet'. De deskundigen blijven echter voorzichtig, en laten zich niet verleiden tot dramatiseren, want ze vervolgen: 'Hieronder het verslag van een gemiddelde chat-sessie, zonder verder commentaar van de redactie. Trek uw eigen conclusies.'

Als het gaat om chattende kinderen lijken de grenzen van de pragmatische houding met betrekking tot internet dus bereikt te worden. Zoals hierboven beschreven werd chatten ook voor volwassenen als gevaarlijker gezien dan pornografie. Maar de combinatie van de onvoorspelbaarder chatseks, met de kwetsbaarheid van kinderen, maakt dat deze vorm van cyberseks ook in het laconieke gezelschap op het *Libelle*-forum leidt tot de overdrijving en vanhoren-zeggenberichten die horen bij morele paniek. In een discussie over chatten schrijft Deopoe49:

Maar was een tijdje geleden ook niet bij Peter R de Vries over chatten, ik heb het zelf niet gezien maar veel over gehoord. En kinders gaan veel naar sexsites en daar een chatbox in, dat vind ik zo jammer, want meestal zijn de kids 12 of 13 jaar oud maar zitten wel tegen een ouder persoon aan te kletsen die zich ook voor veel jonger uitgeeft. Ik heb dit nml. ook één keer uitgeprobeerd en je schrikt van de reacties, echt erg. Nu heb ik dat één keer gedaan maar was ff om te kijken of het inderdaad zo erg is, nou dat is het dus.

De discussie loopt uit in een paniekerige uitwisseling van berichten over de twee vermoorde Engelse meisjes in de zomer van 2002: hun moord zou veroorzaakt zijn door chatcontact. Hoewel ook hier mensen op de bekende laconieke wijze reageren, zoals de deelnemster die opmerkt dat 'als iemand

24 <http://www.ouders.nl/xdiv9906.htm#nr3>.

25 <http://www.ouders.nl/mopv2002-chatten.htm>.

26 <http://forum.libelle.nl/messages/1/6072.html?>

27 In feite kenden de meisjes de moordenaars al.

fout wil gaan, dan gaat ie gewoon fout, met welke middelen dan ook, daar helpt geen lieve moedertje aan. Het enige wat je kunt doen is je kinderen waarschuwen dat ze niet op afspraken in moeten gaan.’ Maar zij is in de minderheid. Men probeert op het Nederlandse net uit alle macht cyberseks te normaliseren; in het geval van de digitale kinderlokker zijn de grenzen van de normalisering echter bereikt.

Morele paniek: dramatisering en regulering van cyberseks in de vs

Wederom is het contrast met de vs opvallend: waar etnische grappen in Nederland niet konden, en in de vs wel, is internetseks in Nederland niet alleen toegankelijk, maar ook vrij onomstreden. In de vs, daarentegen, heeft de publieke discussie over internetseks veel trekken van een klassieke ‘morele paniek’: hoogoplopende emoties, veel aandacht in de media, de oprichting van actiegroepen, sterk vertekende en overdreven weergaven van de hoeveelheid pornografie op het net (Li 2000: 8), en de aanzwellende overtuiging dat ‘er ingegrepen moet worden’ (Sutter 2000).

De discussies over internetpornografie in de vs en op het Engelstalige net zijn elders uitgebreid samengevat (Li 2000; Sutter 2000). Het gaat hier vooral om parallellen en verschillen met de Nederlandse discussie: hoe en waarom is het in de vs zo hoog opgelopen?

Anders dan in Nederland wordt in de vs allang gewerkt aan wetgeving ter regulering van internetpornografie. Pornosites zijn wettelijk verplicht mensen te waarschuwen en minderjarigen te weren. Pornografie is in sommige staten illegaal, en in minimaal één geval zijn mensen veroordeeld voor het via het net aanbieden van ‘obsceen’ materiaal in een staat waar dat verboden is, hoewel ze zelf in een andere staat waren.²⁸ Maar tot nu toe zijn pogingen om internetseks te reguleren vastgelopen op het ‘eerste amendement’ dat vrijheid van meningsuiting garandeert. Ook pogingen om providers aansprakelijk te stellen voor ‘obscene’ content – obsceniteit valt in de vs buiten vrijheid van meningsuiting – waren vooralsnog tevergeefs. Op het moment van schrijven (januari 2003) woeden juridische gevechten over twee wetten, de Child Internet Protection Act (CIPA), die bibliotheken en scholen dwingt pornografische sites af te sluiten, en de Child Online Pornography Act (COPA), die alle commerciële

28 Morality in media 2001.

pornografie illegaal moet maken omdat het 'harmful to minors' zou zijn. Deze laatste wet is een verwaterde versie van de eerdere 'communications decency act', die is afgeschoten door het Amerikaanse hoogerechtshof omdat het strijdig is met het eerste amendement (American Library Association 2002).

Net als in Nederland worden kinderen gezien als de groep die het kwetsbaarst is voor cyberseks; en de twee omstreden wetten richten zich dan ook expliciet op de bescherming voor kinderen (hoewel ze volwassenen evenzeer treffen). In de vs zoekt men de oplossing echter niet in opvoeding en deskundige begeleiding, maar in filteren, verbieden, en afschermen: dit is wat de overheid probeert met de CIPA en COPA, en dit is ook de strategie van America Online, Amerika's grootste internetprovider, AOL, biedt een speciale 'parental control' instelling aan – een gefilterd net voor kinderen – en suggereert naast filters ook programma's die on line-activiteiten van kinderen 'monitoren' (i.e. registreren). *Getnetwise*, een samenwerking van AOL en diverse grote internet-aanbieders, adviseert naast filteren en 'monitoren' het opstellen van een contract tussen ouder en kind, met clausules als de volgende: 'I will ALWAYS tell a parent or another adult immediately, if something is confusing or seems scary or threatening.'

Het verschil tussen de Nederlandse en de Amerikaanse visie vertoont parallellen met de houding ten opzichte van pubersekualiteit in beide landen, door Amy Schalet (2000) beschreven als het contrast tussen dramatiseren en normaliseren. 'Normaliserende' Nederlandse ouders leggen de nadruk op de eigen verantwoordelijkheid van pubers, die zelf het beste weten of ze 'er aan toe' zijn; de 'dramatiserende' Amerikaanse ouders hebben minder vertrouwen in de zelfbeheersing en het verantwoordelijkheidsgevoel van hun pubers; volgens hen zijn pubers speelbal van 'raging hormones', die getemperd en getemd dienen te worden. De Nederlandse houding leidt tot een groot geloof in verantwoordelijkheid, redelijkheid en zelfregulering; in de Amerikaanse visie is een dergelijke houding aan kinderen en jongeren niet besteed. Deze redenering leidt vanzelf tot de overtuiging dat pornografie, en seksualiteit in het algemeen, een bedreiging is voor kinderen. Dit is ook de gedachte achter COPA: dat alle pornografie per definitie 'harmful to minors' is, een vanzelfsprekende overtuiging die nauwelijks onderbouwing behoeft – en ook maar zelden krijgt.

De Amerikaanse zorg over pornografie en cyberseks betreft echter niet alleen kinderen; maar ook pornografie zonder meer. Diverse Amerikaanse staten hebben wetten die (bepaalde vormen van) pornografie strafbaar stellen. Op het

net zijn talloze sites en discussies te vinden die zich uitlaten over de gevaren van internetseks *tout court*. De genoemde gevaren zijn zeer divers: pornografie is verslavend, een bedreiging voor het gezin en het huwelijk, voor de arbeidsproductiviteit (werknemers die in werktijd porno kijken), of simpelweg een bedreiging voor 'morele standaarden', of specifiek 'familiewaarden' en 'christelijke waarden'.

Hoewel de meest uitgesproken tegenstanders van cyberseks vaak een christelijke achtergrond hebben – in de vs minder ongewoon dan in Nederland – is de weerstand tegen cyberseks niet het prerogatief van christenen. Ze krijgen bijval van feministen die pornografie zien als vrouw-onvriendelijk (Li 2000). En belangrijker: in hun geloof dat pornografie gevaarlijk is vinden ze aansluiting bij een brede Amerikaanse mainstream. Uit een peiling uit 1999 bleek dat 47 procent van alle Amerikanen internetpornografie zag als een 'very major cause' voor een 'decline in moral values in America'; slechts tien procent zag geen relatie tussen internetpornografie en morele achteruitgang (IPOLL 2003). Pragmatische stemmen als in Nederland, zijn wel te horen maar weinig dominant in de discussie.

De dramatisering die Schalet signaleerde in de houding ten opzichte van tienerseksualiteit is dan ook terug te zien in de houding ten opzichte van alle cyberseks: een sterk morele toonzetting gecombineerd met een beperkt geloof in het vermogen tot individuele zelfbeheersing. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de sterke nadruk op de verslavende werking van pornografie en de steeds terugkerende slogan van activisten, 'pornography is not victimless'. Wat men hiermee bedoelt blijkt uit een dramatisch voorbeeld van *safelane*, een internetprovider die gefilterde internettoegang aanbiedt voor het hele gezin:

Ruined marriages, broken hearts:

Jack replayed the scene over and over in his mind. His wife, Allison, had walked into his home office and discovered him, for the umpteenth time, mesmerized by pornography on his computer screen. He would never forget how she looked – first, crushed and disbelieving, then as cold as ice – as she calmly told him to get out. How, tears came as Jack recalled how many times he had promised he would never view pornography again. But no matter how hard he tried, he couldn't resist the temptation, regardless of the consequences.³⁰

30 http://www.safelane.net/dangers_internet.htm.

Het contrast met de laconieke houding op het *Libelle*-forum, waar werd beschreven als een ‘pleziertje’, kan bijna niet groter. Het feit dat Jack er plezier aan beleeft maakt pornografie niet onschuldiger maar gevaarlijker. De vermaaks waarde is de basis van cyberseks’ fatale verleidelijkheid, niet van onserieusheid, onechtheid en onschadelijkheid.

Qua structuur lijkt deze discussie over cyberseks minder op de Nederlandse discussie dan op de Amerikaanse discussie over internetgrappen. Ook in deze discussie staat het recht op ‘freedom of speech’ tegenover het gevaar anderen te schaden; de eigen verantwoordelijkheid van volwassenen tegenover het gevaar voor kwetsbare groepen; het recht om je te vermaken tegenover mogelijke maatschappelijke schade. Maar de argumenten voor de schadelijkheid van cyberseks wegen aanzienlijk zwaarder. Terwijl de weerstand tegen etnische grappen het al in informele discussies aflegde tegen freedom of speech, wordt deze discussie uitgevochten tot in het hooggerechtshof. ‘Esthetische’ argumenten over de kwaliteit van pornografie ben ik in deze discussie nooit tegengekomen; en er zijn ook maar weinig mensen die de onschadelijkheid van porno als argument aanvoeren.

Dat de controverse over etnische grappen zoveel minder hoog is opgelopen dan die over internetseks heeft niet alleen te maken met de breed gedragen afkeer van pornografie, maar ook met politieke machtsverhoudingen. De sterkste voorstanders van freedom of speech bevinden zich aan de linkerkant van het politieke spectrum, waar ook de tegenstanders van etnische humor zich bevinden. In het geval van de controverse over cyberseks staan ‘liberals’ min of meer verenigd (met uitzondering van sommige feministen) tegenover conservatief/mainstream Amerika – dat toch al minder maalde om vrijheid van meningsuiting (Hunter 1991).

Niet alleen de morele zorg over seks, maar ook de krachtige principiële onderbouwing van bezwaren tegen cyberseks heeft de aanzwellende morele paniek in de vs effectief opgestookt. Het geloof dat cyberseks een van de grootste bedreigingen niet alleen van kinderen, maar van de gehele morele orde is, is voor veel Amerikanen een vanzelfsprekende overtuiging, een geloof dat niet meer onderbouwd hoeft te worden.

Moraal, sociale relaties en digitaal gevaar

In dit artikel heb ik geprobeerd een driedig portret van internet te schilderen. Om te beginnen heb ik internet willen portretteren als een vermaaksmiddeel; een ruimte waar mensen niet alleen komen voor informatie of gerichte com-

municatie, maar vooral ook voor hun plezier. Het net is zeer open geweest in de verspreiding en ontwikkeling van allerlei vormen van vermaak, vaak onschuldig, maar soms ook niet. In deze bespreking lag de nadruk op grensoverschrijdende vormen van vermaak: grenzen van goede smaak, moraal, en soms ook van de wet.

Daarnaast heb ik de diversiteit van internet willen laten zien; niet alleen de diversiteit in vermaak, maar ook in gebruikers. Zoals blijkt uit de diverse beoordelingen van etnische humor en cyberseks is internet sterk ingebed in bestaande culturen, sociale relaties en politieke verhoudingen. Op het net, net als daarbuiten, is de Amerikaanse cultuur dominant. Dit is zowel zichtbaar in de ideologie van internetpioniers, als in de dominante Engelstalige internetcultuur van dit moment. Maar verschillen in nationale culturen werken door op het net; en zijn ook zichtbaar in de constructie van digitaal gevaar.

De pragmatische tolerantie en laconieke houding van de dames op het *Libelle*-forum, maar ook de zorg over etnische grappen in Nederlandse nieuwsgroepen en de morrend geaccepteerde zelfregulering, zijn 'typisch Nederlands'. Ik zal hier niet ingaan op de achtergrond van deze tolerantie – het gaat tenslotte over internet, niet over Nederland.³¹ Centraal in de Nederlandse 'gedoogcultuur' staat een geloof in verantwoordelijke zelfregulering: de beste remedie tegen moreel gevaar is matigheid en verstandigheid. En mits met mate, kan gevaarlijk plezier geen kwaad.

Etnische minderheden nemen in het Nederlandse morele universum echter een speciale plaats in: sinds de jodenvervolging geldt racisme als het enige echte 'kwaad'. En ook in nieuwsgroepen wordt etnische humor afgekeurd met de vanzelfsprekendheid die hoort bij rotsvaste morele overtuigingen (Kuipers 1997). De morele macht van het anti-racismegebod is groot; voorstanders van etnische humor voegen zich hiernaar. Het Nederlandse morele repertoire biedt, in tegenstelling tot het Amerikaanse, onvoldoende krachtige tegenargumenten tegen deze morele vaste grond – het argument dat het maar een grapje is, weegt niet op tegen het ultieme kwaad.

Amerikanen, daarentegen, geloven in een heel andere vorm van tolerantie: geen vreedzame accommodatie, maar openlijke confrontaties tussen wereldbeelden. Kernwoord in deze opvatting van tolerantie is 'vrijheid' – en het maakt niet uit of het hier gaat om meningsuiting of vermaak. Een dergelijk systeem polariseert en dramatiseert tegenstellingen; morele zekerheden worden hierdoor eerder aangemoedigd dan gerelativeerd. Dit leidt tot harde botsingen

31 Zie hiervoor bijvoorbeeld Goudsblom 1988; Lijphart 1968.

tussen de rechten en vrijheden van een partij, en gevaren en kwetsuren van de ander, zoals we ook zagen in de controverses over etnische humor en cyberseks (Hunter 1991).

Dit leidt niet alleen tot een andere houding ten opzichte van gevaarlijk vermaak, door Schalet treffend omschreven als 'normaliseren' versus 'dramatiseren'. Het leidt ook tot andere oplossingen. In Amerika kan men geloven in dingen die zonder meer 'slecht' zijn; zo moreel verwerpelijk dat het uit de samenleving verwijderd dient te worden: gefilterd, afgeschermd, verboden, illegaal. In het Nederlandse morele universum is moreel gevaar eerder een pedagogische kwestie: het is zaak om te zorgen dat mensen matig en verstandig omgaan met de onvermijdelijke gevaren in deze wereld. Als het gevaar te groot dreigt te worden, zoals bij digitale kinderlokkers, wendt men zich tot deskundigen voor specialistische aanbevelingen om zich te wapenen tegen dit gevaar.

Dat maakt Nederlanders echter niet minder moralistisch dan Amerikanen. Op de zorgen van Jans werd zeer moraliserend en weinig invoelend gereageerd – ze moest haar man zijn plezier gunnen. Een andere morele logica brengt andere begrenzingen en overtredingen met zich mee – en het stelt andere eisen niet alleen aan wat mensen mogen bestrijden, maar ook aan wat ze dienen te verdragen. Achter deze verschillende opvattingen over digitaal gevaar in Nederland en de vs schuilen dus niet alleen andere morele opvattingen, maar verschillende ideeën over individu, samenleving, en de rol van de overheid.

Deze diverse opvattingen over digitaal gevaar en de grenzen van vermaak ontmoeten elkaar op het net. Nu al klaagt het meldpunt discriminatie over Amerikaanse invloeden; mensen die zich beroepen op hun vrijheid van meningsuiting als het meldpunt hen aanspreekt op racisme.³¹ In de confrontaties tussen internetgebruikers en hun culturen ontstaan nieuwe gemeenschappen en internetculturen, met eigen opvattingen over de grenzen van vermaak, over de vraag of het wel of niet uitmaakt dat iets 'niet serieus' is, over de beste manier om morele gevaren te bezweren. De oorspronkelijke internetcultuur van techneuten is misschien de eerste, maar zeker niet de enige inheemse internetcultuur.

Maar naast een vermaakmedium, een divers medium dat is ingebed in diverse culturen, is internet vooral ook een medium waar discussie floreert. Het net is een medium dat open is voor discussie en onenigheid, voor de uiting en uitwisseling van opinies. Dit leidt soms tot scheldpartijen en ongenueanceerde discussies, maar even vaak tot geregelde gedachtenwisselingen en de vorming

van grote en kleine normatieve gemeenschappen met eigen geschreven en ongeschreven wetten. Zoals bleek uit de hier geciteerde nieuwsgroepen en websites gaan veel discussies op het net ook over het net; over de normen en grenzen, effecten en gevaren van het net. Er is een grote reflexiviteit *op* het medium *over* het medium, en zeker niet alleen onder de idealistische gebruikers van het eerste uur. Internet confronteert alle gebruikers met morele vragen, zoals de hier besproken vragen over grensoverschrijding, regulering, vrijheid en gevaar. En gebruikers zoeken ook op het net naar antwoorden op deze morele vragen.

Literatuur

- Althaus, Scott L. & David Tewksbury (2000) 'Patterns of internet and traditional news media use in a networked community', *Political Communication*, 17: 21-45.
- American Library Association (2002) *CCPA, COPA, CIPA: Which is Which?*, <http://www.ala.org/alaorg/oif/filteringlegislationsummary.html>.
- Apte, Mahadev (1987) 'Ethnic humor versus "sense of humor"', *American Behavioral Scientist*, 30 (3): 27-41.
- Baker, Paul (2001) 'Moral panic and alternative identity construction in usenet', *Journal of Computer-Mediated Communication*, 7 (1), <http://www.ascusc.org/jcmc/vol7/issue1/baker.html>.
- Bateson, Gregory (1972) *Steps to an Ecology of Mind*, New York: Ballantine Books.
- Briggs, Asa & Peter Burke (2001) *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Oxford: Polity.
- Cohen, Stanley (2002) (1973) *Folk Devils and Moral Panics*, New York: Routledge.
- DiMaggio, Paul, Eszter Hargittai, W. Russell Newman & John P. Robinson (2001) 'Social implications of the internet', *Annual Review of Sociology*, 27: 307-336.
- Elias, Norbert & Eric Dunning (1986) *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process*, Oxford: Basil Blackwell.
- Goode, Erich & Nachman Ben-Yehuda (1994) *Moral Panics. The Social Construction of Deviance*, Oxford: Blackwell.
- De Haan, Jos & Frank Huysmans (2002) *E-Cultuur, een empirische verkenning*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Goudsblom, Johan (1988) 'De Nederlandse samenleving in ontwikkelingsperspectief', in *Taal en sociale werkelijkheid. Sociologische stukken*, pp. 30-68, Amsterdam: Meulenhoff.
- Hunter, James Davison (1991) *Culture Wars. The Struggle to Define America*, New York: Basic Books

- iPOLL (2003) *iPOLL Public Opinion Data Base*, Storrs, CT: Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut, <http://www.ropercenter.uconn.edu/ipoll.html>
- Kuipers, Giseline (1997) 'De strenge regels van de etnische grap: over de mogelijkheden en beperkingen van allochtone humoristen', *Sketch*, 15 (4): 42-49.
- Li, Joyce (2000) 'Cyberporn: the controversy', *First Monday*, 5 (8), http://www.firstmonday.org/issue5_8/li/index.html.
- Lijphart (1968) *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*, Berkeley: University of California Press.
- Morality in Media (2001) 'Pornography and the first amendment', *ObscenityCrimes.Org* [http://http://www.obscenitycrimes.org/obsclawprimer.cfm](http://www.obscenitycrimes.org/obsclawprimer.cfm).
- Oosterwijk, Marcel (2002) 'Het wassende web: de opmars van internet als persoonlijk communicatiemedium', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 29 (3): 394-416.
- Schalet, Amy (2000) 'Raging hormones, regulated love: adolescent sexuality and the constitution of the modern individual in the United States and the Netherlands', *Body and Society*, 6 (1): 75-103.
- Sutter, Gavin (2000) "'Nothing new under the sun": old fears and new media', *International Journal of Law and Information Technology*, 8 (3): 338-378.
- Turner, Victor (1982) *From Ritual to Theatre. The human Seriousness of Play*, New York: Performing Arts Journal Publications.
- Turkle, Sheri (1995) *Life on the Screen. Identity in the Age of Internet*, New York: Simon and Schuster.
- Webuse (2001) *Internet and American Life Daily Tracking Survey*, (February-March), <http://www.webuse.umd.edu>.
- Wouters, Cas (1990) *Van minnen en sterven. Informalisering van omgangsvormen rond seks en dood*, Amsterdam: Bert Bakker.